

ПРОБЛЕМИ ТА СУДЖЕННЯ

УДК 349.24:331.4

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i6.2032>**О. Яковлєв,**

доктор юридичних наук,
доцент кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**БЕЗПЕЧНІ І ЗДОРОВІ УМОВИ ПРАЦІ –
ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ГІДНОЇ ПРАЦІ**

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів реалізації державної політики щодо забезпечення практичної реалізації людського потенціалу нації є створення належних, безпечних і здорових умов праці як одного з ключових складників гідної праці. Право працівника на належні, безпечні і здорові умови праці є одним із фундаментальних прав людини, що забезпечується комплексом правових норм, які охоплюються інститутом охорони праці. Дотримання конституційних прав громадян на належні, безпечні і здорові умови праці – це провідний принцип державної політики щодо охорони праці. Ним керується весь цивілізований світ, його закладено в найважливіших конвенціях МОП, членом якої є Україна. Важливим механізмом реалізації конституційних прав громадян на зазначені умови праці є доведення до роботодавця законодавчих вимог норм і правил з охорони праці, робота з громадськими організаціями, поширення інформації і пропаганда безпечних умов праці.

Актуальність дослідження. З часів здобуття незалежності України правові аспекти порушеної проблематики були предметом досліджень таких правників, як А.В. Василик, Л.Ю. Величко, С.М. Волошина, О. Герасименко, Ю.Ю. Івчук,

А.М. Колот, Т.А. Коляда, І.В. Лагутіна, Л.В. Шаульська, О.В. Шрамко, О.М. Ярошенко та ін.

Мета статті – розглянути безпечні і здорові умови праці як один із ключових складників гідної праці, на підставі чого зробити певні висновки.

Виклад основного матеріалу. Для України створення належних, безпечних і здорових умов праці в сучасних умовах набуває важливого характеру, оскільки це не лише обов'язок держави щодо виконання конституційних гарантій, а й відчутний крок до подолання економічних і соціальних труднощів. Для цього потрібно поліпшити фінансування загальнодержавних і регіональних програм, що стосуються охорони праці, посилити відповідальність керівників підприємств, установ та організацій за неналежне забезпечення умов праці, встановлених у законодавстві, провадити інформаційну політику серед працівників із приводу встановлення належних умов праці, необхідних для виконання ними своїх трудових обов'язків. Усе це дасть змогу створити належні, безпечні і здорові умови праці й понизити рівень виробничого травматизму і професійної захворюваності [1, с. 58].

Забезпечення належних, безпечних і здорових умов праці – один з основних трудових обов'язків робото-

давця, від належного виконання якого залежить здійснення всього комплексу трудових прав, реалізація програми гідної праці. Це право полягає в балансі інтересів суб'єктів трудових відносин, для гарантування якого держава провадить політику, метою якої є захист життя і здоров'я трудівників у процесі застосування праці. Від цього безпосередньо залежить рівень їхнього життя, можливість вільного розвитку особистості. Нині політика, здійснювана Україною, не є дійовою. Одна з причин цього – залежність реалізації права на належні, безпечні і здорові умови праці від економіки. Для дотримання цього права на виробництві необхідні кошти. Ось чому запровадження нових способів і засобів захисту життя і здоров'я працюючих істотно залежить від матеріального становища роботодавця, а також від його бажання захистити їх від дії шкідливих і небезпечних виробничих чинників.

Міжнародна організація праці приділяє значну увагу окресленню сфери трудових відносин, у тому числі стосовно належних, безпечних і здорових умов праці. Її політика виходить із принциповості забезпечення здорових і безпечних умов праці щодо її охорони: (а) праця має здійснюватися в умовах здорового й безпечного виробничого середовища; (б) її умови не мають завдавати шкоди здоров'ю працівника і принижувати його людську гідність; (в) праця має створювати реальну можливість розвитку особистості, самореалізації і служіння суспільству [2, с. 36].

Останнім часом МОП, якій належить неоціненна заслуга в ініціюванні та пропаганді ідеї гідної праці в глобальному світі, активно опрацьовує концепцію гідної праці, яка спрямована на підтримку громадян у трудовій сфері, на розвиток системи соціального захисту працівників та постійного соціального діалогу, загалом на оптимізацію відносин між найманими працівниками і роботодавцями. Зокрема, Міжнародна кон-

ференція праці в 1999 р. була присвячена проблематиці гідної праці та визначенню напрямів розвитку соціального діалогу.

Україна як одна з багатьох країн, що розбудовує інноваційну соціально орієнтовану ринкову економіку та є членом МОП, активно долучилася до втілення в життя зазначеної концепції. Так, у нашій державі за сприяння МОП розроблено й реалізовано кілька Програм гідної праці, зокрема, Рамкова програма допомоги ООН для України (UNDAF) на 2006–2010 роки, Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством праці та соціальної політики України та Міжнародною організацією праці щодо Програми гідної праці на 2008–2011 рр., Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством соціальної політики України, Всеукраїнськими об'єднаннями профспілок, Всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців та Міжнародною організацією праці щодо програми гідної праці на 2012–2015 рр., мета яких – сприяння гідній праці як чиннику продуктивності та ключовому елементу розвитку соціальної та трудової сфер в Україні. У рамках співробітництва України з МОП на початку 2016 р. було схвалено чергову Програму Гідної праці для України на 2016–2019 рр., спрямовану на сприяння зайнятості й розвитку сталих підприємств задля стабільності і зростання, ефективному соціальному діалогу й покращання соціального захисту й умов праці. За кожним із цих пріоритетів визначено завдання й заплановано кінцевий результат, що вимірюється цільовими орієнтирами [3]. Як зазначає О.І. Шебанов, програма гідної праці стоїть на порядку денному всієї міжнародної спільноти й покликана забезпечити міжнародний діалог серед урядів, роботодавців, найманих працівників і всього суспільства з приводу того, що продуктивна зайнятість і гідна робота є ключовими елементами в досягненні мети,

пов'язаної зі зміною ролі й місця людини в праці й суспільстві для задоволення потреб та інтересів працівників, роботодавців, соціуму й держави [4, с. 2].

Концепція гідної праці охоплює такі ключові складники:

– можливість одержати роботу, тобто реальна змога знайти роботу та реалізувати економічну активність для всіх бажаних працездатних осіб на ринку праці, оскільки гідна праця неможлива без наявності роботи як такої;

– праця в умовах свободи означає вільний вибір форми зайнятості, стабільність і добровільність зайнятості; самостійність на роботі. Праця не має бути нав'язаною людині примусово. Неприйнятність певних форм праці означає заборону рабської та кабальної, а також дитячої праці, особливо її найгірших форм;

– продуктивна зайнятість має виняткове значення, позаяк дає змогу працівникам заробляти прийнятні кошти для існування їх самих та їхніх сімей, розвивати професійні навички, а також забезпечує сталий розвиток і зміцнює конкурентоспроможність виробництва та країни загалом;

– рівність у праці відображає потреби працівників у справедливих і рівних можливостях на виробництві, відсутність дискримінації на робочому місці та в доступі до роботи, поєднання трудової діяльності з особистим життям та сімейними обов'язками;

– безпека на виробництві означає безпечні умови праці, наявність пенсійного забезпечення та змогу одержати допомогу в разі погіршення здоров'я, втрати роботи та в інших випадках;

– гідність у праці вимагає уважного ставлення до трудящих та їхніх проблем, збереження людської гідності на роботі, що передбачає повагу до працівників, право на вільне висловлювання власних поглядів та участь у прийнятті рішень стосовно умов роботи;

– свобода професійних об'єднань передбачає участь й представництво в професійних організаціях і об'єд-

нань, створення представницьких органів та укладання колективних договорів [5, с. 319].

Як бачимо з викладеного, безпечні умови праці є основною складовою частиною цієї концепції. Право на безпечні і здорові умови праці визначене на конституційному рівні та знайшло своє втілення в нормативно-правових актах у сфері охорони праці і, перш за все, в Кодексі законів про працю України. Зокрема, на власника або уповноважений ним орган покладається обов'язок: (а) створювати безпечні і нешкідливі умови праці на підприємствах, в установах, організаціях. Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови мають відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці. Сучасні засоби техніки безпеки, які запобігають виробничому травматизму, та санітарно-гігієнічні умови, що запобігають виникненню професійних захворювань працівників, має впроваджувати та забезпечувати власник або уповноважений ним орган (ст. 153); (б) вживати заходів щодо полегшення й оздоровлення умов праці працівників шляхом впровадження прогресивних технологій, досягнень науки і техніки, засобів механізації та автоматизації виробництва, вимог ергономіки, позитивного досвіду з охорони праці, зниження та усунення запиленості та загазованості повітря у виробничих приміщеннях, зниження інтенсивності шуму, вібрації, випромінювань тощо (ст. 158).

Принципово важливо, що гідна праця – це й сприятливі, безпечні умови праці, належна винагорода за послуги праці, дотримання прав у сфері праці, розвиток можливостей у сфері формування та нарощення трудового потенціалу, захист своїх прав та відстоювання колективних

та індивідуальних інтересів, соціальна захищеність від ризиків, які супроводжують економічно активну людину упродовж усього періоду життєдіяльності [6, с. 5].

Зазначимо, що поняття «гідна праця» вперше було оприлюднено Генеральним директором МБП Х.А. Сомавіа на 87-й сесії Міжнародної конференції праці. У цій доповіді гідну працю визначено як працю із захищеними правами трудящих, яка дає адекватний дохід і забезпечує соціальну захищеність. Також гідна праця уособлює достатню працю в тому розумінні, що кожен індивід має повний і вільний доступ до можливостей заробляти і отримувати дохід. Крім того, дотримання принципів гідної праці означає нові перспективи з точки зору економічного і соціального розвитку, нові можливості, в яких зайнятість, дохід і соціальна захищеність можуть бути досягнуті без компромісу між правами трудящих і соціальними стандартами [7]. Розгорнуте визначення гідної праці наведено в пілотній програмі МОП щодо реалізації концепції гідної праці. У цьому документі гідна праця трактується як «праця, яка приносить адекватний дохід і гри цьому залишає час для інших сторін життя, надає надійність сім'ї, поважає права людини, дає право голосу і відкриває дорогу соціальній інтеграції. Гідна праця – це шлях, що поєднує економічні та соціальні цілі [8].

На думку Ю. Івчук, поняття «гідна праця» є різноплановим й багатоаспектним, його можна розглядати і в аспекті права на гідну працю. Залежно від того, як розглядати зазначене право – або як систему загальнообов'язкових норм, що поширюються на невизначену кількість працівників, або як можливість певної поведінки конкретного працівника в конкретних трудових правовідносинах, – його варто досліджувати відповідно в об'єктивному чи суб'єктивному значенні. Вчена пропонує

передбачити окремі норми-визначення гідної праці як у чинному КЗпП України, так і в проекті Трудового кодексу України, враховуючи те, що процес реформування трудового законодавства триває [9, с. 131]. Ми цілком підтримуємо вказану пропозицію. І в цьому нам імпонує визначення цієї правової категорії, запропоноване Т.А. Колядою, а саме: гідна праця – це продуктивна діяльність (виробнича праця), здатна забезпечити справедливу винагороду за працю, безпеку на робочому місці, соціальний захист (від безробіття, в разі вагітності, необхідності догляду за дитиною, пенсійне забезпечення), перспективи особистісного росту, участь в ухваленні важливих управлінських рішень (через профспілки, асоціації підприємців тощо), гендерну рівність [10, с. 204].

На думку Л.Ю. Величко, критеріями визнання праці гідною мають стати такі постулати, коли виконувана людиною праця: відповідає здібностям цієї людини, її освітнім і професійним навичкам і вмінням (йдеться про випадки, коли особа, здобувши певну освіту, не має змоги реалізувати своє право на працю саме за отриманою спеціальністю, позаяк держава не створила достатньої кількості робочих місць, щоб попит і пропозиція робочої сили були рівними, або ж особа не володіє необхідним рівнем знань і вмінь, щоб належно виконувати свою трудову функцію); гарантує безпечні умови виконання працівником своєї трудової функції; включає можливість професійного й особистого розвитку людини як за державний кошт, так і за кошт роботодавця; передбачає оплату праці, яка відповідає професійному рівню цієї особи й може покрити витрати на (а) придбання житла і створення в ньому належних умов, (б) одяг загального вжитку, (в) харчування, необхідне для нормального функціонування її організму за визначеними медичними показниками, (г) надання

медичної допомоги всіх видів, (г) відновлення порушених прав у разі виникнення трудового спору [11, с. 124, 125].

Свою чергою А.В. Василик до основних складників забезпечення гідної праці на рівні підприємства зараховує надання доступу до гідних робочих місць, іншими словами, створення високотехнологічних, інноваційних робочих місць, які забезпечуватимуть можливості реалізації працівниками свого інтелектуального капіталу, задіяння їхніх творчих здібностей й активізацію психічних процесів, притаманних інтелектуальній діяльності. Такі робочі місця мають відповідати рівню підготовки й інтелектуального розвитку працюючих, створення безпечних, комфортних умов праці на робочих місцях. Зазначені умови мають бути спрямовані, передусім, на запобігання несприятливим чинникам виробничого середовища, трудового й технологічного процесів (значне перевантаження трудівника внаслідок великої інформаційної насиченості процесу праці, надмірна нервово-емоційна напруга через високу відповідальність за рішення та діяльність в умовах невизначеності, процеси емоційного виснаження, професійне вигорання, різного роду професійні деформації і деструкції особистості, професійні захворювання і травматизм тощо), застосування нових форм і методів організації праці. А це означає перехід від адміністративного контролю й координації до прямої відповідальності й контролю виконавців, які працюють у взаємопов'язаних групах, а також більшу автономію працівника, вищий рівень його особистої відповідальності й контролю за результатами своєї праці тощо, розширення можливостей працівників в їхній трудовій діяльності, що охоплюють самореалізацію й саморозвиток, участь в управлінні, захист власних інтересів, соціального захисту, вибір форми зайнятості й режиму роботи (дис-

танційна зайнятість, самозайнятість) [12, с. 74].

На переконання Л.В. Шаульської, концепція гідної праці спрямована на реалізацію чотирьох основних цілей, що дозволяють створювати потенціал для економічного зростання й соціального прогресу у всіх державах. Вона охоплює зміцнення трудових прав населення, зростання його зайнятості, посилення безпеки праці трудівників, просування конструктивного соціального діалогу. Усі наведені цілі, на думку вченої, мають реалізовуватися системно й у відповідній сукупності з урахуванням особливостей методу правового регулювання нормами трудового права України [13, с. 278–279].

Як бачимо, науковці одностайні в тому, що гідна праця для індивіда обов'язково має характеризуватися безпечними і здоровими умовами праці для його життя і здоров'я.

Висновки. Підсумовуючи викладене, варто констатувати, що забезпечення права на безпечні та здорові умови праці є основним складником концепції гідної праці, без якого неможливо реалізувати конституційне право людини на працю, забезпечити чіткий і прозорий механізм у справі її охорони тощо. Нині концепція гідної праці стає одним із головних напрямів діяльності у сфері праці й соціальної політики не лише для Міжнародної організації праці та Організації Об'єднаних Націй, а й для окремих країн. Нині Україна створює всі передумови, щоб гідна праця сприяла її економічному зростанню та підвищенню захисту прав працівників.

І, що важливо, найвищим завданням сучасного трудового законодавства має бути забезпечення всім громадянам України, які перебувають у трудових відносинах, захисту права на безпечні і здорові умови праці. Охорона здоров'я має бути пріоритетною в діяльності держави, оскільки вона відповідальна перед сучасним і майбутніми поколіннями

за рівень здоров'я й збереження генофонду народу України. Для створення сучасного й ефективного трудового законодавства й удосконалення права на належні, безпечні і здорові умови праці Україна має взяти до уваги міжнародний досвід, спираючись на міжнародно-правові акти й нормотворчу практику МОП, що є своєрідними стандартами, на які треба рівнятись.

У статті розглянуто безпечні і здорові умови праці як один із ключових складників гідної праці, на підставі чого зазначено, що одним із пріоритетних напрямів реалізації державної політики щодо забезпечення практичної реалізації людського потенціалу нації є створення належних, безпечних і здорових умов праці.

Аналіз поглядів науковців із досліджуваної проблематики свідчить, що вони einstайні в тому, що гідна праця для індивіда обов'язково має характеризуватися безпечними і здоровими умовами праці для його життя і здоров'я.

Зроблено висновок, що забезпечення права на безпечні та здорові умови праці є основним складником концепції гідної праці, без якого неможливо реалізувати конституційне право людини на працю, забезпечити чіткий і прозорий механізм у справі її охорони тощо. Нині концепція гідної праці стає одним із головних напрямів діяльності у сфері праці й соціальної політики не лише для Міжнародної організації праці та Організації Об'єднаних Націй, а й для окремих країн. Нині Україна створює всі передумови, щоб гідна праця сприяла її економічному зростанню та підвищенню захисту прав працівників.

Акцентовано увагу на тому, що найвищим завданням сучасного трудового законодавства має бути забезпечення всім громадянам України, які перебувають у трудових відносинах, захисту права на

безпечні і здорові умови праці. Охорона здоров'я має бути пріоритетною в діяльності держави, оскільки вона відповідальна перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я й збереження генофонду народу України. Для створення сучасного й ефективного трудового законодавства й удосконалення права на належні, безпечні і здорові умови праці Україна має взяти до уваги міжнародний досвід, спираючись на міжнародно-правові акти й нормотворчу практику МОП, що є своєрідними стандартами, на які треба рівнятись.

Ключові слова: працівник, роботодавець, держава, безпека, здоров'я, умови праці, гідна праця.

Yakovlev O. Safe and healthy working conditions – important component of dignified work

The article considers safe and healthy working conditions as one of the key components of decent work, based on which it is noted that one of the priority areas of state policy to ensure the practical realization of human potential is to create appropriate, safe and healthy working conditions as one of the key components. decent work.

After analyzing the views of scientists on the research, it is noted that their views are unanimous that decent work for the individual must be characterized by safe and healthy working conditions for his life and health.

It is concluded that ensuring the right to safe and healthy working conditions is a key component of the concept of decent work, without which it is impossible to realize the constitutional human right to work, provide a clear and transparent mechanism for its protection and more. Today, the concept of decent work is becoming one of the main activities in the field of labor and social policy, not only for the International Labor Organization and the United Nations,

but also for individual countries in general. At present, Ukraine is creating all the preconditions for decent work to contribute to its economic growth and increase the protection of workers' rights.

Emphasis is placed on the fact that the highest task of modern labor legislation should be to ensure that all citizens of Ukraine who are in employment are protected from the right to safe and healthy working conditions. Health care should be a priority in the activities of the state, as it is responsible to present and future generations for the level of health and preservation of the gene pool of the people of Ukraine. In order to create modern and effective labor legislation and improve the right to proper, safe and healthy working conditions, Ukraine must take into account international experience, based on international legal acts and normative practice of the ILO, which are unique standards to be followed.

Key words: employee, employer, state, safety, health, working conditions, decent work.

Література

1. Хромей В.В. Конституційне право людини на працю та гарантії його реалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2016. 238 с.
2. Что такое МОТ? Чем она занимается? Москва : Изд. бюро МОТ в Москве, 2000. 149 с.
3. Україна і МОП підписали Меморандум про взаєморозуміння щодо реалізації Програми Гідної праці для України на період 2016–2019 роки. URL: http://www.mfsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=187817&cat_id=107177

[mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=187817&cat_id=107177](http://www.mfsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=187817&cat_id=107177)

4. Шебанова А.И. Достойный труд: признаки, содержание и гарантии его обеспечения. Трудовое право в России и за рубежом. 2011. № 3. С. 2–6.

5. Економіка праці та соціально-трудова відносини : підручн. / за наук. ред. А.М. Колода. Київ : КНЕУ, 2009. 711 с.

6. Колода А., Герасименко О. Гідна праця як концепція та стратегічний напрямок розвитку соціально-трудової сфери. Україна: аспект праці. 2015. № 5. С. 3–13.

7. Достойный труд: Доклад Генерального Директора на 87-й сессии Международной конференции по труду. Женева : МОТ, 1999. 33 с.

8. Международная организация труда: конвенции, документы, материалы : справочное пособие / под ред. З.С. Богатыренко. Москва : Изд-во «Дело и сервис», 2011. 752 с

9. Івчук Ю.Ю. «Безпека праці (безпечні і здорові умови праці)» як компонента «гідної праці» в трудовому праві. Право та інновації. 2015. № 4 (12). С. 129–137.

10. Коляда Т.А. Концепція гідної праці у трудовому праві України. Форум права. 2010. № 3. С. 201–205. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10katpu.pdf> С. 204.

11. Величко Л.Ю. Сфера дії трудового права України в умовах євроінтеграції: актуальні проблеми теорії та практики : моногр. Харків : Константа, 2018. 392 с.

12. Василик А.В. Особливості гідної праці та соціально-трудова відносин у сфері інтелектуальної діяльності. Соціально-трудова відносини: теорія та практика. 2015. № 2. С. 72–75.

13. Шаульська Л.В. Реалізація концепції гідної праці на основі забезпечення конкурентоспроможності активів людського капіталу. Вісник Приазовського державного технічного університету. Сер.: Екон. науки. 2014. Вип. 28. С. 278–284.

